

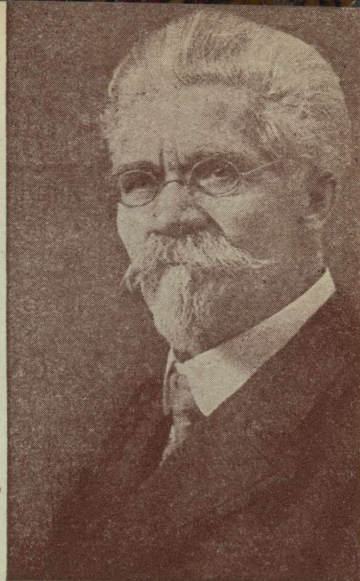
A-9467

Du...

EESTI
RAHVUSLIKUD SUURMEHED

III SARI

NR. 14

JAAN PERT

AMANDUS ADAMSON

EESTI MINEVIKU SUURKUJUR

KIRJASTUSÜHING
„KOOLI-KOOPERATIIV“

Hind 50 senti

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjastik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu - vihikut à 48-64 lk. Sarja hind broš. kr. 2.50, pappköites kr. 2.70, linases köites kr. 2.85. Üksikvihik 50 senti.

I sari.

Nr. 1. Fr. Toomus: **VILLEM REIMAN.**

Eesti kriitilise rahvusluse isa.

Ülevaade meie rahva olemasoluõiguse teadusliku põhjendaja elust, võitlusest ja tööst. „Üks suuremaid, keda meie pind on kannud“, öeldi V. Reimani surma puhul. Selle suuruse kujunemise ja avaldustega viib meid kaasa Fr. Toomuse asjalik ülevaade.

Nr. 2. K. A. Hindrey: **KINDRAL ERNST PÖDDER.**

Landesvääri võitja.

Kindral E. Pödder on suure ja armastatud väejuhina meie rahva hinge jätnud kustumata jälje. K. A. Hindrey tema isikliku sõbrana annab sellest nii erakordsest isiksusest haruldaselt loomutruu ja lähedase pildi.

Nr. 3. Joh. Lehmann: **JAAN ADAMSON.**

Ärkava rahvusluse eelpost.

J. Adamson on üks ärkamisaja suuremaid kujusid. Tavalise külakooliõpetaja seisukorrast tõusis ta mõõduandvaks rahvajuhiks. Eriti väärib ta tähelepanu Eesti Aleksandrikooli mõtte algatajana. Elukogenud õpetaja ja end. Aleksandrikooli kasvandik annab tema elukäigust kujuka läbilõike.

Nr. 4. J. Pert: **AUGUST WEIZENBERG.**

Eesti visaduse kehastus.

Praegusel põlvel pole sageli enam ettekujutustki sellest, milliste raskustega meie oma aja suurmeestel tuli võidelda. Eriti näeme seda otse muinasjutulikku tõusu asunikupoja ja talusulase seisukorrast rahvusvaheliselt tuntud kunstnikuks A. Weizenbergi juures.

Nr. 5. K. Mihkla: **EDUARD VILDE.**

Eesti kirjanduse vanameister.

E. Vilde on meile huvitav mitte ainult suure kirjanikuna, vaid ka tema isiklik elukäik on täis dramaatilist põnevust, mida käesolevas vihus meisterlikult esile tõstetakse.

Nr. 6. A. Päril: **JÜRI VILMS.**

Eesti iseseisvuse märter.

J. Vilmsi kuju on meie iseseisvusvõitluses üks heroilisemaid, kuid ühtlasi traagilisemaid. Juba 28-aastasena tõusis ta üheks meie suuremaks riigimeheks. Ta ei kohkunud riskimast eluga, kui isamaa hüvang seda nõudis, kuni sakslased ta met-sikul kombel tapsid. Autoril, kes põhjalikult tunneb J. Vilmsi kodukohta, on läinud korda leida üldsusele seni tundmatuid andmeid tema elukäigu kohta.

EESTI RAHVUSLIKUD SUURMEHED

III SARI

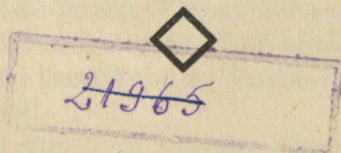
Elulooline kirjastik noorsoole

NR. 14

JAAN PERT

AMANDUS
ADAMSON

EESTI MINEVIKU SUURKUJUR

KIRJASTUSÜHING „KOOLI-KOOPERATIIV“
TALLINN 1936

2-65805

A-9467

Lapsepõlv ja kooliaastad.

Kivisel rannikul, üksluise maastiku taustal asub väike Paldiski linn. Kunagi kees siin kirev sadamaelu. Laevu saabus ja lahkus iga ilmakaare suunas. Sadam näis alati purjede metsana.

Linn rōkkas töös ja rōõmus. Paldiski oma kinnikūlmutu sadamaga oli kuulsamaid Suurvene sadamalinnu, mille kaudu toimus kogu Põhja-Venemaa kaubandus.

Need ajad on ammu möõdas.

Kohkumatud jālõhkujad murravad uusi sõiduteid teistesse sadamatesse. Vaid üksik purjekas eksib veel Paldiski alla. Ja umbes kilomeeter mereranda möõda ulatuvad laoruumid kōdunevad tühjadena, ainsate linna vana kuulsuse tunnistajatena. Kunagi tuhandeisse ulatuv elanikkond on sulanud sadadesse. Kunagisse voorimeesterohkesse linna nüüd sissesõitjal on jaamas vastas ainsa sõidukina... kärumees!

Ajahammas pureb ka tühjaks jäänud, kinniluugitud maju. Isegi vene kirik, ainuke linna uhkeldav tornehitus, on jagamas sama saatust.

Paldiski kuulsa mineviku võrdkujuna tõuseb meie ette säält pärit skulptor Amandus Adamsoni suurkuju,

kelle uhke pärandus aga kaduviku seadusile ei allu, vaid jääb püsima täies ilus üle aegade.

Aastakümneid tagasi, Paldiski vanal hääl ajal, ühel päeval torm heitis siia kaldale karilejoosnud laevalt noore meremehe, kelle esiisad juba seitsmeteistkümnendal sajandil on elanud Saaremaal, kuigi olid rootsi verd.

Tormist pääsenu leiab ulualust ranna lähedal Uuga-Rätsepa talus. Ja ta saatus põimub ühte sellega, oma uue koduga: ta abiellub peretütrega ning valib oma pere kojuks Paldiski.

Nii leidsid teineteise meie skulptori Amandus Adamsoni vanemad.

Noor pereisa elukutselise meremehena, laevakapteni, kaob varsti jälle lainete taha. Pereema saab varsti emaks, kinkides elule tütre ja kaks poega. Teise lapsena sünnib meie tulevane skulptor.

On andmeid, et ta sündis Paldiskis, kuhu kapteni noorik elama asus. Kuid teisalt jälle kinnitatakse, et ta on sündinud Uuga-Rätsepal. Teame, et ta sündis 31. okt. (12. nov.) 1855. aastal ja et samal aastal ta üksijäetud ema oli sunnitud oma kahe väikese lapsega suvistepühade laupäeval kroonu käsul põgenema Paldiskist Uuga-Rätsepale. Venemaa pidas Krimmi sõda. Inglise laevastik blokeeris Venemaa randu ja ilmus just Paldiski alla ning asus seda pommitama. Tule alt käsutati siis linnarahvas suure kiirusega ära.

See sünge vahejuhtum, kus ta juba sülelapsena esimesel eluaastal pidi jagama sõjapõgeneja saatust, on vaid sissejuhatuseks skulptori elamusterohkele ja sündmusterikkale elukäigule, ent selle eredavärvilisel, romantilisel, taustal pääseb ikka ja jälle võidule naturalistlik elutraagika. Amandus Adamsoni ees üle kibedaimate ja

kitsaimate radade avanevad kõrgeimad mäetipud, mille-
delt ta vaatab üle kaasaegsete päade pühitsetud rahu ja
kättevõidetud õnnes. Ent samas — stüühilises maaväri-
semises variseb jalgealune. Ja elatanud, kord juba elu
võitnud skulptoril tuleb alustada otsast. On otse uskuma-
tu, kui palju saatuselööke ja eluvalu on mahtunud Adam-
soni kunstiteele.

Amandus Adamsoni esimesed eluaastad mööduvad
Uuga-Rätsepa talus.

„Minu kodukoha õuest viis avar jalgteel läbi metsatu-
ka merele, mis mõnisada sammu läbi metsatihniku vastu
sinetas. Et minu lapsepõlve-aastatel Paldiskis kaubandus-
lik liikumine oli elav, siis jätkus muljeid suvel kui ka tal-
vel. Väike Paldiski linnake on minule ikka armas olnud;
mina olen temaga nagu sündimisest saadik kokku kasva-
nud ja olen mõnigi kord pärast suurlinna askeldusi siin
vaikust ja rahu leidnud oma loomise edukaks tööks”,
lausub ta ise vanul päevil, oma 70 aasta möödumisel.

Nagu üteldud, Paldiski ümbruse ühetooniline kalju-
line maastik ei võinud tulevasele skulptorile mingeid eri-
lisi mälestusi kaasa anda. Vaid meri oli see, mis erutas
ja tiivustas, veetles ja hirmutas oma uinutava rahu ning
vihase, kõlkvõimsa tormiga.

„Lapsest saadik tundsin ma suurt huvi laevanduse
vastu ja meresõit oli mulle armsaks lõbuks”, kirjutab ta
ka ise elulõpul.

Temas tuikas ehtne meremehe, kapteni poja, viikin-
gite veri. Ja viikingiks ta jäi elulõpuni ka oma loomin-
gus.

Amandus Adamsoni isa, verelt ja ka kutselt meremees,
sai vaid hetki veeta perekonnaga. On teada, et ta kolm
korda isegi sõitnud ümber maakera. Kui meie skulptor

on viieaastane, asub isa Ameerika-sõidule. Ja jääb kadu-
nuks.

.. Alles mõne aja möödudes, 1869. aastal saabub talt
kiri: seistes oma laevaga ühes Ameerika sadamas, on ta
mobiliseeritud Ameerika põhja- ja lõunariikide vahelisse
sõtta. On tõenäoline, et ta tulipäise vabadusvõitlejana
vabatahtlikult võttis sellest osa. Vahvuse eest ta olevat
tõstetud koloneliks. Ta olevat kogunud Ameerikas endale
ka väikese varanduse.

Kirjas on ta ühtlasi rõõmus, et viimati ta palav soov
on täitumas: ta sõidab oma perekonnale järele, et see
uude maailma viia, kus hakkab põlluharijaks.

See kiri jäi viimseks teateks kapten Adamsonist.
Laev temaga ei jõudnud kunagi koduranda. Meremees
leidis usutavasti lainetes oma haa.

Võime kujutella, kuidas ootajate silmad varahom-
mikust hilisõhtuni otsisid merel lähenevat pereisa juhi-
tud laeva, kuni väsisid ootamast. Ja millise sünge sala-
pärasusega seda enam loorus meri noore Adamsoni ku-
jutluses!

Alles kõike seda teades hakkame mõistma skulptori
imeliselt helgeid mereelu kujutusi: ema väikese lapsega
kaldal ärevas ootuses, laine viimne suudlus, merehelinate
kuulaja jne.

Pereisa kadumise järele pereema asub hoolega teenima
lastele ülalpidamist õmblustööga. Ta töötab ka ööd läbi,
kusjuures teda abistab väike tütar; töötatakse nõrkemi-
seni. Ometi on tasu niivõrd vilets, et vaevalt jätkub sel-
lest pere ülalpidamiseks. Hiljem Adamson suure läbitun-
tusega kujutas nälga. Ka seda on ta oma elus korduvalt
tunnud, juba lapsena ema kätel.

Peaaegu iga laev, mis saabus Paldiskisse, kandis ninas
oma kaitsja või mõne merejumala kjuu. Need sümbool-

sed merekujud esimestena äratasid noores Adamsonis huvi kunsti, eriti puunikerduse vastu.

Mängides noorema vennaga Uuga-Rätsepa talus, teeb ta oma elukutsega algust — ta valmistab vennale puust „inimese”, ise olles umbes seitsmeaastane.

Pääle lugema õppimist pääseb noor Adamson seitsmeaastasena Paldiski poolsaarel asuva Leetse mõisaomaniku parun v. Ungern-Sternbergi soovitusel ja vastutusel Tallinna Toomrüütli Vaestekooli, kus ta seitse aastat õpib, viimased aastad kreiskooli astmel.

Siin poisike Adamson saab tunda orva elu täies kibeduses. Vaestekoolis peeti ülal lapsi halvasti. Toidunorm oli vilets, lapsed peaaegu nälgisid. Nad olid sunnitud omal käel toidupoolisele lisa teenima.

Koolikord oli eriti karm. Vähima eksimuse eest anti ihunuhtlust all keldris, ikka kuni kolmkümmend vitsahoopi.

Kuid siin avaldub juba selgesti Adamsoni kutsutus. Omal käel, juhatuseta, niipea kui leidub vaba aega, ta voolib puust loomi ja inimesi. Ta tahab kujuriks saada, see soov ja endaleid on juba koolipingis ta lõplikult valutanud.

Mitmel puhul saab ta õpetajate poolt oma nikerdustlusti pärast tõrelda — ta ajab ju laaste klassiruumesse! Kuid ühel päeval õpetaja Bergmann juhtub nägema Adamsoni lausahtlist väljakukkunud nikerdustöid. Järjekordse riiuvalangu asemel see aga — imetleb noorukese huvi ja võimeidki! Vähe sellest, ta vabastab Adamsoni välistest aiatöödest ja kingib väljalõikamisnoa, et poiss võiks end otsida ja leida oma huviala. Esimene tunnusutus noore Adamsoni kunstihuvidele! Esimene kaitsevaim tulevase skulptori endaleiu teel.

Kümneaastasena on ta juba oma nikerdustöödega nii kaugel, et Tallinna ainus kunstitööde kauplus, Petersoni äri, neid võtab müügiks ja neid ka müüb.

Siitpääle Adamson ei vaja enam Toomvaestekooli ülalpidamist, vaid toidab end ise. Samuti toidab ta ise end kreiskoolis, elades vaid Toomvaestekooli pansionaadis. Seda suuta ei olnud kerge. Kuid kerge pole tal olnud kunagi. Kogu aeg tuli tal koolivaheaegadel aidata ka ema Paldiskis aiatöödel.

Tuult tiibade alla kogumas.

Nüüd ta on vähemasti iseseisev ja vaba. Mured vara-seimatki noorust ei murra. Seevastu tas kasvab enesetunne ja usk oma võimeisse, oma isikusse, oma võib-olla paremasse kutsesse...

14-aastasena on tal paar rubla kõrvalegi pandud, valmis ka plaan, kuidas kunstiteele pääseda. Tal on nõu internaadist põgeneda, kreiskool jätta pooleli, et pääseda Peterburi ja sääal kunstiakadeemiasse.

Tema kavaga nõustub veel teine internaadi kasvandik, kes on valmis koos põgenema, et minna Harkovi oma vanemaid vaatama.

Ühel päeval nad kahekesi poetavadki end Peterburi purjetavasse laeva, kuhu end peidavad, et piletita kohale jõuda, kuna raha sõiduks ei jätku.

Laev lahkubki Tallinna sadamast laiale merele. Noored põksuvate südametega jälgivad selle lendu. Internaat oma vangla, nälja ja peksuga on seljataga! Ees kõike töötav laiapiiriline tulevik!

Kas algab nüüd elu oodatud pööre? Kas on juba küllalt ei-millegi nimel viletsuste-anumast?

Reisu lõpul nad aga tabatakse laeval piletita sõitjana ja talutatakse kapteni ette.

Abi tuleb säält, kust seda ei osata oodata. Selgub, et kapten on Adamsoni isaga olnud hää sõber. Selle asemel, et poistega karmilt käituda, ta osavõtlikuna huvitub soojalt nende saatusest. Poistele antakse piletita sõit andeks, kuna nad selle on ette võtnud suurte eesmärkide saavutamiseks. Ja laevast lahkujaile noormeestele kinnitab kapten päälegi: „Kui te kavad ebaõnnestuvad, tulge laevale tagasi; viin teid tasuta kodumaale tagasi..”

Isa vaim, kelle armastusest ta oli ilma jäänud, hoidis poega ta esimesel lennul laia maailma. Rõõmust tulvil kaovad noormehed Peterburis inimmurdu. Pika otsimise päälle leitakse kunstiakadeemia. Kuid siin purunevad Adamsoni esimesed unelmad. Keegi siin ei huvitu noore kunstijanuse andekusest või andetusest. Tasse suhtutakse ametlikult ja külmalt. Mitte seda ta ei lootnud siit!

Mida nüüd?

Kaaslase nõuande kohaselt alustavad nad koos teed Peterburist jalgsi Harkovi. Mõnikümmend kilomeetrit ära käinud, tuleb neil rahapuuduse ja teelt eksimise pärast pöörduda tagasi. Lööduina jõuavad nad Peterburi, kuhu kauemaks jääda ei avane mingit võimalust. On veel armus pääsetee — tuntud laeval häätahtliku kapteni lubadust kasutades koju tagasi sõita.

Seda teha on alandav ja raske. Kuid teist valikut pole. Poisid jõuavad pettunult tagasi Tallinna.

Vähe sellest. Koolis ootab neid ränk karistus. Koolijuhataja kindralsuperintendent Schultz jagab ise oma jämeda kepiga Adamsonile keldris hoope.

Sellest peksust sai Adamson raske neeruhaiguse, mis teda kogu eluaeg vaevab ja mida tal kogu aeg tuli arstida.

Nii tasuti Adamsoni esimesi pühasid püüdeid oma kutsutuse hüüdel.

See oli iseseisvalt mõtlevale, vabamat õhku püüdvale poisile liig. Ta ei rahunenud enne, kui ema oli ta koolist koju võtnud. Ja nüüd Adamson jätkab õpinguid omal käel.

Toomvaestekoolist oli siiski üks hää mälestus. Tema harrastusi hindav ja kaitsev õpetaja Bergmann, kooli sünges ümbruses ainsa valgusekiirena ja õhutajana, usub Adamsoni missiooni loovkunstnikuna, muretseb temale väikesi tellimusi ja tutvustab lõpuks Eestimaa kubernerile Galkin-Vraskinile. Kuberner kingib poisile voolimiseks tarvilikud peitlid ja noad ning annab lubaduse hoolt kanda Adamsoni edaspidise kunstilise hariduse eest, töötab kaasabi kunstiakadeemiasse pääsemiseks.

Mida oli veel vaja ühele noorele kunstiusu kindlustamiseks! Isegi kuberner, kelle lähedalegi kergesti ei pääsetud, too keisri asemik, lubab ise hoolitseda, et ta jõuaks kunstitippudeni!

Adamson õpib ja töötab omapäi. Kogu ta mõtteilm ja olemus on kantud soovist jõuda kunstiakadeemiasse.

Kuberner Galkin-Vraskin lahkub aga varsti pääle oma lubaduse andmist Tallinnast, teadmata kuhu Venemaale. Ja nähtavasti unustab noore kunstide sõbra.

Seevastu Adamson ei unusta ei Galkin-Vraskinit ega tema lubadust.

Jõudnud kasvatada tugevamaks lennuks endale uued tiivad, 18-aastasena ta asub Galkin-Vraskinit otsima, et sellele kunagist lubadust meelde tuletada. Ta vaid teab, et otsitavat tunneb hästi Miitavis elav kuberner.

Adamson saabub laevaga Riiga, säält edasi Miitavisse. Tal pole kerge pääseda säälse kubeneri jutule, kellele kannab ette oma reisi põhjuse. Viimane lubab kirjutada

Galkin-Vraskinile. Adamson jääb kohale vastust ootama. Kuid ka see kuberner unustab oma lubaduse.

Oodanud asjata Miitavis mõne aja, saab ta lõpuks siit vaid Galkin-Vraskini aadressi! Edasisõiduks viimase leidmiseks puudub aga raha. Ka pole võimalik rahata Miitavisse edasi jääda, et võib-olla ise kirjutada Galkin-Vraskinile ja siis vastust oodata.

Jääb üle — pettunult, tühjade kätega jälle koju tagasi pöörduda, kulutanud viimaseni vaevaga kõrvale pandud krossid. Ta tuleb jalgsi Miitavist Tallinna, siit Paldiski.

Jälle ta töötab, et võida elada ja jõudu koguda uueks lennuks oma sisemise hääle kutsel. Uus pettumus teda ei taltsuta. Ta kuulab mere salapärast jutustust ja mõõdab kaugusi, kuhu vaatepiiri taha kaovad kajakad. Kajakana ta tahaks ka ise sinna kaduda.

Ta asubki teistkorda teele Peterburi. Juba ta leiab siin tööd. Ühe aasta ta veedab antiikasjade magasinis usutavasti poesulasena. Siis ta pääseb akadeemik Šutovi ateljeesse, kus õpib ja on abiks puuvoodimistöis. Peterburist ta satub Riiga, kus teda andekuse tõttu ollakse valmis toimetama konservatooriumi, et ta laulu õpiks!

Adamson aga ei lase enam end oma kutsealalt eksitada. Talle omase erksuse ja väsimatusega ta valmistab Riias oma esimese suurema ja tähelepandavama töö: „Kristuse pää” puust, millele leiab ka kohe ostja, kes tasub selle eest juba 150 rubla. See on tolle aja kohta suur raha.

Riias ta tuleb oma rändlennult tagasi koju Paldiski, kus aga peatub vaid lühemat aega.

Paldiskis ta on varem juba tutvunud õpetaja ja kohtunik K. Kalki perekonnaga, kus noore tuliverelise unistaja suured tulevikukavatsused leiavad otsitud sooja vastukaja. Kalki aias kasvab suur kask. Kord Kalk avaldas soovi, et ta meeeldi näeks seda puud kujuna.

Adamson saeb ise puu maha ja voolib sellest muusa kuju. Soov, mida vaid muuseas avaldati, leidis otsekohe teostamist. Sellest hetkest pääle Kalk abikaasaga on võidetud Adamsoni soojadeks sõpradeks, kes kõigiti on abivalmis talle ta püüdeis.

Üks kohalik kunstisõber päälegi ostab teose, tasudes selle eest 15 rubla. Saadud honorariga Adamson ostab riidet ja saapanahka, millest õmbleb ise endale uued püksid ja saapad. Raha jääb ülegi. See pannakse tagavaraks, uue lennu rahaks laia maailma.

Akadeemias.

Kalki perekonnas nüüd kaalutellakse aegajalt kõiki võimalusi, kuidas Adamson pääseks kunstiõpinguile. On vaid üks, kuhu ruttavad soovid — Peterburi oma kunsti-koolidega. Kalkil päälegi on Peterburis mõjuvaid sõpru, nende seas teadusteakadeemia liige admiral krahv Lüdke.

Soovituskiri viimasele taskus, 19-aastase nooremehena Adamson kolmandat korda lahkub kodust, tuleb uuesti Peterburi, kuid nüüd juba ka oma võimeilt palju tugevama ja paljude kogemustega.

Välke pärnapuust jumalaema kuju kaenlas, nagu kaitsekujuna, ta tuleb kunstiakadeemia kantseleisse. Ta tööd vaadeldakse ja kiidetakse. Siis lastakse teenijat talutada teda läbi muuseumi ruumide. Kuid kogu toredus, mis neis peitus, jätab Adamsoni jahedaks. Ta küsib: „Kas ei ole siis midagi puust?“

Ta on puutööde meister juba sünnilt; kogu lapsepõlve oli ta vaid voolinud, ja ainult puu vastu ta tunneb põlevat huvi; seda esikord akadeemia seinte vahele sattudes, seda ka kogu oma hilisema pika elutöö kestes, sest puutööst saab võrratu meister.

Krahv Lüdke kaasabil ja toetusel Adamson pääseki kunstiakadeemiasse 1874. aastal, vastuvõtutöödena esitanud „Apollo” ja „Niobe” pään puust. Niivõrd on ta tugev tehniliselt loodusliku ürgandega, kuna ta eelkoolist seni ei saa tõsisemalt kõnelda.

Pääle paljusid äpardusi, pääle maa ligi litsuvat võitlust olemasolu eest käsitöölisena, orvuna — see päev ja hetk on ta elu esimeseks suursündmuseks. Skulptor ise pidas seda kõige õnnelikumaks, kõige rõõmsamaks päevaks oma elus.

Elu akadeemias esiti on veel kitsam kui varem kodus. Tuleb vaheti lihtsalt nälgida, vaheti kaaslaste toidu ülejääkidest keha kosutada.

Kuid ei see töötaju halva! Võimalus olla ja õppida akadeemias — see teadmine tasub kõik.

Eksamitööde võistlusväljapanekuul noore kunstiõpilase tööd „Puujalaga kerjus” ja „Kleopatra” auhinnatakse hõbeaurahadega. See julgustab ja kannab edasi, ükskõik mida seejuures tuleb kannatada.

Ka ta õpetaja, kaasmaalane, Tartumaalt pärit skulptor prof. A. von Bock on temaga rahul. Veel rohkem, ta tööd äratavad tähelepanu vene aristokraatias, neid ostetakse. Adamson õpilasena saab tellimusi ning ta elujärg paraneb üle öö.

Kindraliproua Durnovo on esimesi agaraid Adamsoni toetajaid, varsti ka akadeemia president suurvürst Vladimir Aleksandrovitš, kelle laste joonistusõpetajaks ta on hiljem.

Adamsoni elavuse, seltskondlikkuse tõttu ta tutvusringkond aina kasvab. Uute tutvavatega saabub ka uusi tellimusi. Viimaks annab talle tellimusi isegi keiser Aleksander II, kes isiklikult käib teda töö juures külastamas.

Hiljem, Adamsoni esimesil avalikel esinemisil, Peterburi Kunstide Edendamise Seltsi kunstinäitusel 1878 ta paneb välja „Kentaurus Nessose” vahast, samal aastal valmivad ka „Suurvürst Kirill Vladimirovitši” ja „Suurvürst Boris Vladimirovitši” rinnakujud terrakotas, kuna eelmisest aastast on pärit Peterburis väljaspool akadeemia ringkondigi tuttavaks saanud „Džigiti” kuju puus.

Puuduvad lähemad andmed selle kohta, mida Adamson akadeemias õppimise ajal üldse löi. Arvesse võttes ta töötamiskiirust ja viljakust, pidi ta stuudiumitööde arv olema küllalt suur.

Tõusnud kõrgemas seltskonnas hinnatavaks ja töötavaks nooreks kunstnikuks, ta eelistatav seisukoht loomulikult ei saanud meeldida võistlevaile kaaslasile, isegi professoreile, kellest Adamson näib mööduvat püstipäi.

Ka selle kaasvõitlejate kadeduskibestumise eest tuleb tal kannatada.

Oma viimase õppeaasta lõpul, mil ta töötab akadeemia lõputööks mõeldud „Ristija Johannese” kuju kallal ja on seda tööd lõpetamas, saab ta teate, et on akadeemiast välja heidetud.

Adamson pöördub ühe professori juurest teise juurde, ja kustki ei saa ta teada, miks temaga on nii käideldud. Lõpuks ta jõuab akadeemia konverentside-sekretäri Ivsejevi juurde. Ka see ei tea väljaheitmise põhjust ega seda sündmust ennast. Väljaheitmise paber oli temale, vanale, viletsa nägemisega sekretärile ette pandud ja ta oli paberile oma allkirja andnud, teadmata selle sisu.

Sellest vahejuhtumist areneb skandaal. Ivsejev tunnistab väljaheitmise tühjaks. Adamson on uuesti akadeemia õpilane. Kuid tema enesetunne on säärasesst enekuulmatust käitumisest valusasti riivatud. Ta teatab

nüüd omalt poolt, et mingil tingimusel akadeemiasse enam ei jää.

Nüüd harutab vahejuhtumit professorite-kogu. Ka siin ei selgu, kelle kius põhjustas Adamsoni kuritahtliku väljaheitmise.

Professorite-kogu juhatus määrab Adamsonile „Ristija Johannese” eest suure hõbeauraha. Suur hõbeauraha lõpueksamitel tähendas akadeemia lõputunnistust. Seega oli Adamson oma kuju „Ristija Johannesega” lõpetanud kunstiakadeemia 31. oktoobril (12. nov.) 1878, huvitaval kombel oma 23. sünnipäeval.

Pärast akadeemiat.

Kuna Adamson oli Peterburi kõrgemas seltskonnas, mis oli suuteline kunstiloomingut kandma, juba küllalt tuntud, ei näinud ta akadeemia lõpetamise järel ees mingeid murepilvi. Ta asub hoogsalt tööle — väsimatu oli ta elulõpuni.

Ta austajate seas näeme Kalinkini vabriku direktorit Šotländerit, parun Ungern-Sternbergi ja paljusid teisi, kes on ta oodatud loomingu ostjad. Kuid siin ometi segab vahele halb käsi: liialt puudusi üle elanud organism annab lõpuks järele, Adamson haigestub pikemaks ajaks. Annab valusasti tunda ta kooliaja mälestus, too saatuslik peks Peterburi reisi eest.

Teda kannab ja hoiab aga suur eluenergia, mis võitleb viimseni. Adamson käib õnnelikult ka lõikuslaual — ja nüüd ta tugev organism võidab.

Miski ei puudu enam! Ta looming on spontaanne. Tellijaskond suur ja tutvuskond lai ning sõbralik.

Keiser Aleksander III troonile astumise puhul (1883) eesti seltside esindajad, eesotsas prof. J. Köleri, C. R. Jakobsoni ja teistega, annetasid keisrile J. Köleri maali „Andke keisrile mis keisri ja Jumalale, mis Jumala kohus on”.¹⁾ Raami sellele maalile valmistas A. Adamson. Selle tagajärjel hakati ka Adamsoni pidama eesti rahvuslaste hulka kuuluvaks ja kuna ametlikes ringkonnis viimastele ei suhtunud kuigi sõbralikult, sai ka Adamson selle tagajärjel mõndagi kannatada, enne kõike paljude töötellijate äralangemise näol. Õnnelik juhus päästab ta siiski kitsikusest. Ta kutsutakse 1884. a. parun Štieglitzi kunstikooli ja järgmisel aastal ka Kunstide Edendamise Seltsi kursustele õpetajaks puuskulptuuri alal.

Elu pedagoogina kujuneb kunstnikule Peterburi ajast ilusamaiks. Eriti viimases õppeasutises on ta tegevus viljakas ja vahekord õpilastega ideaalne. Tema klassis oli kuni 90 õpilast, noormehi ja neide. Vaimukas, oma aimest vaimustuv, ta haarab kaasa ka õpilasi. Tema kahtunnilised õppetunnid venisid alati pikemaks, tavaliselt kuni neli ja viis tundi.

Adamsoni õpilaseks oli ka pärastine kuulus maali ja Konrad Mägi, kes alustas oma õpinguid parun Štieglitzi kunstikoolis skulptorina ja alles hiljem siirdus maalialale.

Ta töödena neilt ajult võime loetella „Bacchuse neitsi ja faun” vahast (1879), Hrustovi rinnakuju marmoris (1883), dekoratiivsed tööd krahv Apraksini lossis (1883), kaks bareljeefi — „Viie tuhande inimese söötmine kõrves” (1884), dekoratiivsed ehtimistööd Brusnitzki majas, keiser Alek-

---

¹⁾ Vt. lähemalt M. Pukits: Johann Köler. E. Rahvuslikud Suurmehed nr. 12.

sander III medaljon pirnipuust, „Luule ja kunst” pirnipuust, figuur „Taavet” tammepuust. Sellest loetelustki selgub, kuidas Adamson algusest päale on eriti viljakas ja hinnatav dekoratiivskulptorina.

Eeltoodu põhjal võime ka konstateerida, et ta loomingu esimene ajajärk, Peterburi akadeemias ja pärast seda, omab sugulust klassikalise maailmaga, nii aines kui ka väljatöötuses.

Aastal 1886 Amandus Adamson abiellub — ta on jõudnud saavutada võib-olla juba kõik, millest all vaesuses oli unistanud: auline seisukoht seltskonnas, hinnatav anne loovkunstnikuna ja hästitasutavus ametis; nüüd ta ulatub isikliku õnne järele.

Sedapuhku aga seda omandada tal ei õnnestu. Peagi selgub, et abikaasade nii vaated kui ka iseloomud on lahkuminevad. Kunstnik ei leia oma äravalitus loomingule mingit tuge ega äratust, viimane osutub isegi kammitsaks teel. Nii kestab vormilik abielu ilma õnne ja soojuseta kolmkümmend kaks aastat, mida abielupooled kannatavad nurinata.

Maaailmasõja ajal 1916. aastal ühel ööl saksa miiniristlejate eskadrill sõidab pimeduse varjus Paldiski alla, sõidab selle sadamasse sisse ja südaööl avab magavale linnale tule.

Paldiski elab üle oma õudseima öö. Granaate lendab majadesse, surmates une päält ärganud elanikke. Taeva poole löövad tulikahjulegid. Kuid sadamast kostavad saksakeelsed komandod:

„Gibt mal Feuer!”

Üks granaat lendab ka Adamsoni suvilasse ja lõhkeb toas, millest läbi minna tahtis skulptori abikaasa. Kui kunstnik kohale saabub, leiab ta jubeduseni purustatud laiba. Surmataoa seintel kaua veel püsivad vereplekid.

Küllastunud rahulike elanike hävitamisest, saksa miiniristlejate eskadrill sõidab jälle laiale merele. Kuid nüüd satub aga vene miiniväljadele, kus üksteise järele langevad põhja kaheteistkümnest väljasõitnud laevast seitse — nagu karistuseks öise roimaretke eest.

Pariisis.

Aastal 1886 valmistatud Aleksander III medaljoni eest Adamson saab honorariks 1000 rubla. Äsjase abilumehena ta võtab ette selle rahaga välismaareisu Pariisi, kus peatub umbes kaks kuud, sõlmides tutvusi maailma kuulsate kunstnikega.

Vabaakadeemia direktor annab talle isegi nõu asuda Pariisi, kuna tutvunud Adamsoni loominguga, ta pakub viimasele otsekohe vabaakadeemia professori kohta.

Kunstikeskus Pariis endastmõistetavalt vallutab Adamsoni. Ta on ettepanekuga nõus, pöördub tagasi Peterburi, likvideerib valusa südamega oma säälelu ja on jälle Pariisis, enda arvates jäädavalt, — sest Pariisi võlu kutse on liialt tugev.

See uskumatult kergel käel vastuvõtt, mida Pariis Adamsonile töötas, ometi ei täitunud. Vahepeäl asjaolud muutuvad. Euroopat ähvardab Saksa-Inglise sõda. See hoiab meeli ärevil. Paljud kunstiõpilased lahkuvad Pariisist ja vabaakadeemiast, eriti ameeriklased. Akadeemias on nüüd endisigi õppejõude ülearuselt. Adamsoni jaoks kavatsatud professuur jääb ellu kutsumata.

Tagasi kodumaale pöörduda? — Ei. Adamson on seni igasuguseile olukorrale julgenud vastu vaadata. Ta jääb Pariisi. Omal käel. Nagu kõikide maade ja aegade

kunstnikud ta on valmis Pariisis jagama puudust ja töö-
rõõmu kõrgete eeskujude ja suurannete küpsemiskodus.

Oma viimase rahaga, 120 frangiga, ta muretseb en-
dale korterimööbli — ja algab töö.

Tal ei tarvitse end siin võõrana tunda. Pariisis on
palju vene kunstnikke. Ta kohtab ka oma akadeemia-
kaaslasi. Siinsele vene kunstnike näitusele ta paneb väl-
ja oma esimese töö Pariisis „Tervitus kodumaalt”, mis
otsekohe äratav tähelepanu ja leiab ka ostja. Adamsoni
esimeseks Pariisi teenistuseks on 120 franki — maini-
tud töö eest. Pea on tal valmis „Armastus, Teadus ja
Surm” ning „Laine”.

Neist esimesega ta pääseb salongi, teisega prantsuse
kunstnike seltsi näitusele. Nende töödega Adamson tõu-
seb võrdseks Pariisi maailmakuulsustega. 1889. aastal
korraldatud maailmanäitusel esimese töö eest talle an-
takse esimese järgu audiplom, teise eest kuldauraha. Nii
suurt austust ja auhindamist pole seni ühelegi eesti
kunstnikule Pariisis osaks saanud. Salongi ukсед, kuhu
vaid äravalitud sisse pääsevad, on siitpääle Adamsonile
avatud. Ta esineb sääl mitu korda.

Esimese järgu audiplomi väljaandmisel tabab Adam-
soni jälle ebameeldiv üllatus. Maailmanäituse vene osa-
konna asjaajaja — Adamson endastmõistetavalt esines
koos vene kunstnikega — käib mõjutamas, et seda mitte
ei antaks skulptor Adamsonile, sest see ei oma puhast
vene nime. Protestil on mõju. Esimese järgu audiplomi
saab nüüd kunstnik Turgenjev, Adamsonile saadetakse
teise järgu audiplom. Viimane ei võta seda vastu. Kuid
see audiplom rändab nüüd talle järele kõikjale, kuni vii-
mati aastate pärast Adamson selle Paldiskis vastu võtab
ja seinale asetab.

Pariisis Adamson raputab uusi töid otse käisest. Ta on oma võimete parimas eas, ümbrus tiivustab ja ta omab endaavaldamiseks ülimat hoogu.

Salongis esineb ta järjekordselt 1891. aastal teosega „Lüürika ja muusika”, mille eest määratakse jälle kuldauraha, mille ta kätte peab saama järgmisel aastal, kuna seda järjekorras ootamas vanemaid kunstnikke.

Seda on loendamatult palju, mida Adamson Pariisis loonud. Juba esimesel Pariisi asumise aastal tal valmib üle 12 töö. Enamik ta teoseid on voolitud pirnipuust.

Ehkki Adamson on sünnilt skulptor, puuvoolija, näeb ta oma maailma vaid liikumises, dünaamikas, mitte staatikas. Selles avaldub isegi teatav vastuolu ta alakohase tõlgitsusprobleemi ja tema ande-nägemuse iseloomu vahel; viimane tunduks lähedasem graafikale kui skulptuurile.

Pariis õhutajana, uute leidude ja võtete õpetajana mõjutab eriti hästi Adamsoni loomingut. Klassikalise külma ilu maailmast ta läheneb tõele, realismile — impressionismi õrna ainekäsitusel omades, kuigi ta ise seda voolu ei poolda. Palju soojust ja palju lüürilist õrnust ta suleb oma töisse. Neis kajastub otseselt möödunud sajandi lõpu peen elunärv oma romantiliste, valgete unelmatega.

Aastad 1891 — 95 veedab Adamson jälle Peterburis, kus tal on täita rida tellimusi, kuid pöördub varsti jälle tagasi Pariisi.

Siin ta valmistab Vene rahaministeeriumi tellimuseks Nižni-Novgorodi näituse jaoks määratud, 5 arsinat kõrge hiiglase kuju „Äratatud geenius”. Järgmisel aastal ta valmistab Paldiskis sellele kaaslase samal tellimusel.

Tagasi Venemaal.

Peatudes Paldiskis, Adamson alustab siin endale kodu ehitamist, pannes aluse väikesele suvimajakesele.

Ta kutsutakse aga siit Peterburi Aleksander III muuseumi kaunistamistööid täitma — vene kunstnike poolt soovitati teda kui ainsat, kes antud kiire ajaga selle suure ülesandega toime tuleks. Kümne kuu jooksul peab valmima 250 reljeefkuju ja 500 akadeemia pensionäri kujud suurendatuina.

Adamson julgeb ülesande vastu võtta ja asub tööle. Töötingimused pole aga soodsad, tuleb töötada tõmbetuule käes. Töö on kurnav. Ja Adamsoni tervis ütleb üles, ta haigestub ka pimesoolepõletikku, on sunnitud heitma voodisse. Ta laseb aga poolikud tööd tuua koju ja modelleerib neid haigena voodis edasi.

Muuseumi eestseisus on juba arvamisel, et Adamson, keda pole näha olnud, on töö kõrvale heitnud. Skulptor protesteerib selle vastu. Siit areneb terav kokkupõrgegi. Tööd valmivad ometi — kuigi vaid vähese hilinemisega.

Nüüd nõuavad arstid tingimata, et Adamson sõidaks otsekohe kurnatud tervist parandama. Saanud kätte 2000 rubla honorari, skulptor lahkubki kodumaalt ja saabub üle Berliini Itaaliasse, esiti Rooma, säält Napolisse, kus veedab talve ning 1897. a. tuleb tagasi Paldiskisse.

Järgnevalt on ta käe all valminud: „Ad astra”, „Viimne ohe” (marmoris pronksis, pirnipuus, fajansis, 1898), mis nii kuulus ja tuntud ning mis paljudel näitusel olnud; siis „Hülgekütt”, „L'inutile Beauté”, nümfi „Aegenae röövimine”, „Tõus”, „Äreval ootel” (1900), „Lohutatud õnn”, „Rõõmus noormees”, „Eesti kerjus”, büste jne.

Elu kodumaal nähtavasti mõjutab skulptori ainevalikut. Paldiskis ta looming on enam-vähem kodumaine, kohalik. „Laeva viimne ohe” — kas pole see skulptorile eriti lähedane, kangastununa ta lapsepõlve mälestusist. Või „Äreval ootel” — kaldal naine lapsega ootamas üle lainete koju saabujat, kes aga ei tule...

Ühel tormisel, muutlikul septembrikuu päeval 1893. aastal Tallinna sadamast sõidab välja Tallinna rannakaitse soomuslaev „Russalka” („Näkingeid”), sihiks Helsingi. See laev aga ei jõudnud kunagi kohale. Jääb mere saladuseks, kus ja kuidas „Russalka” hukkus, koos temaga 165 madrust ja 12 ohvitseri. Neist ükski ei pääsenud.

Amandus Adamson saab ülesande püstitada „Russalka” mälestuseks Kadriorgu merekaldale mälestussammas. Ta võtab ülesande vastu. Töö kestab mitu aastat, kuni 1902. aastal see avatakse suure pidulikkusega.

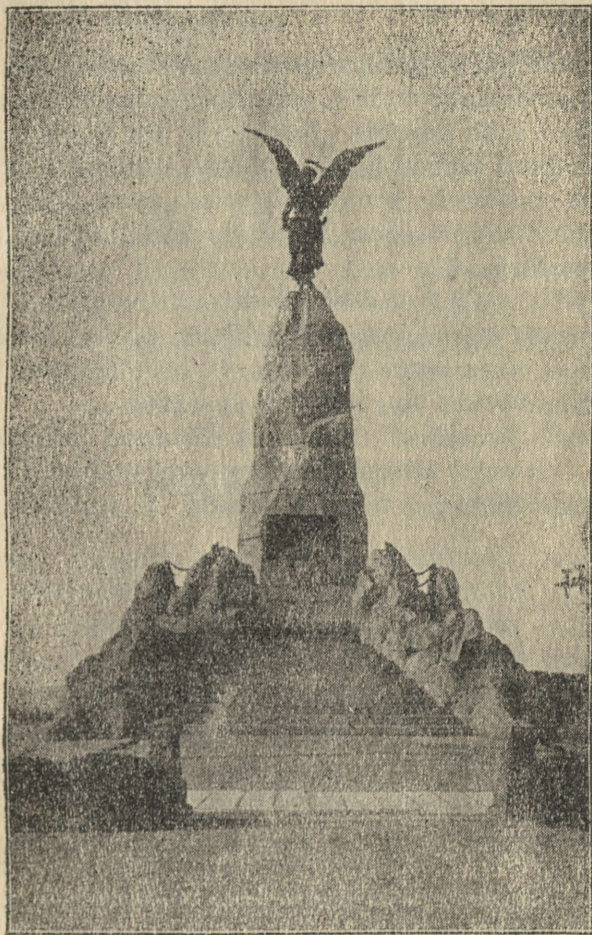
Adamson suvitab noil ajal tavaliselt Paldiskis. Ta on endale siia ehitanud väikese aiamaajakese ette uhke, suure suvila. Tal on parajasti (1895. a.) siin teenijaks Haapsalust pärit 17-aastane Juuli R. Ühel päeval skulptor pöördub viimase poole:

„Noh, Juuli, nüüd teeme ka teist ilusa kuju...” ja seletab, et tahab teenijat kasutada uue töö mudeliks. Juuli on sellele vastu: ta on noor, ta häbeneb. Kuid Adamson ei jäta, ei loobu oma soovist.

„Ega seda kuju meie maal üles seata, ta läheb ju Venemaale,” rahustab skulptor teenijat. Ja viimane on viimaks tahes-tahtmata nõus.

Paldiskis Adamsoni suvila juures suures kuuris algab töö. Juuli poseerib ja skulptor modelleerib. Vaheti modell aitab savi sõtkuda ja savist kive välja noppida.

Nii möödub suvi.

„Russalka“ mälestussammas Kadriorus Tallinnas.

Ka Paldiski elanikud tunnevad huvi ebaharilikult suure uue töö vastu ja käivad seda sageli vaatamas. Adamson modelleerib selle teenija Juulile õige sarnasena, isegi selle näo.

Sügisel äkki — skulptor oma perekonnaga sõidab Peterburi, suvitusaeg on läbi, viies ühes ka suure kuju vormi, millele Juuli poseeris. Peterburis see valati pronksi. Kui siis Juuli aastaid hiljem külastab Tallinna ja tuleb vaatama oma kuulsa kunagise leivaisa suurt „Russalka” mälestussammast — oma üllatuseks leiab, et just sellele on ta poseerinud.

Sageli siis Juuli R. käib vaatamas oma suurt kasuõde kõrge samba otsas „Russalkana”, kelle pilk on kiindunud üle lainete, nagu otsiks ja ootaks, ja kes ülestõstetud käes hoiab õnnistavana ning vaigistavana risti...

Pärast „Russalka” valmimist Adamson sõidab Itaaliasse — ta vajab selle päikese kosutavat soojust. Talve on ta Itaalias, suvel aga tagasi Paldiskis, ja siis jälle Peterburis.

Adamson maalijana.

Noil ajal Adamson huvitub maalingust. Ta on skulptuuris jõudnud tippsaavutusteni, nüüd ta haarab lõuendi ja pintslite järele. Ja ta toodab kümneid maale, küll Itaalia, kodumaa maastiku, mere ja muil aineil. Ta tahaks oma loomingus haarata valööre, õrnimaid looduse ja hinge värinaid.

Kord satub ta maalimisfantastikasse, kord mütoloogiasse, aga siis ikka ja jälle ta maalib Itaalia kauneid vaateid, selle imelisi mägesid, võluvaid meresinetust ja sini-taevast ning küpressides maastikke, aga ka Lõuna-Venet,

eriti Krimmi, mida ta käib külastamas. Kuid üle kõige ta maalib merepilte: laev tormis, vene eskaader, torm on murdnud laeva, randlased, sadam, Paldiski sadam öösel, saarlased; maastikuvaated jne.

Meie n. n. esimesel kunstinäitusel Tartus 1906. aastal Adamson esineb rea maalidega: „Eesti mererand”, „Jaanituli” j. t.

Adamsoni laialipillatud, koguja hoolikat kätt vajavast hinnalisest pärandusest kõige enam aja hävituse all on kannatanud ta maalid. Neid leiata kümneid Paldiskis ta külmas suvilossis, selle ateljees. Kõik nad on teadmata miks raamelt maha kistud ja hunnikusse laotud, kus neist peaaegu kõik on saanud ränku defekte, neist osa isegi juba hallitab...

Võimete tipul.

Amandus Adamson on tegev ka seltskonnas. Impulsiivsena, tulekandjana, hõõgavana — kuhu ta ka ei ilmu, sääl sädeleb vaimukust. Peterburi eestlaste eliit oli koonduanud „Eesti häätegeva seltsi” ümber, pääle selle tegutse- sid siin veel „Kooli selts” ja „Käsitöölise selts”. Siin kees elav tegevus. Perekonnaõhtud, etendusõhtud, kontserdid aina vaheldusid. Selts omas oma näitlejate kaadri, milles kandvamateks jõududeks olid maalikunstnik Ants Kuusik, adv. Härjapea, Otto Peterson, Emma Lerchen- baum ja Karl Tombach — kõik tuttavad nimed eesti seltsi- ja kultuurehus. Siin refereeriti ja vaieldi vabalt poliitiliste küsimuste üle, Eesti autonoomiast ja muust — kodumaal samal ajal see polnud kaugeltki mõeldav.

Ka Adamson liikus alati siin.

Adamson oli eriti hinnatud välisdekoratsioonide loojana. Kui Vene päälinna saabub külla Prantsuse president, siis Adamson sel puhul dekoreerib sammastega Peterburi. „Palee sillale”, selle otstele ta püstitab suured obeliskid. Marsi väljalkule, vastu Neeva kallast, ta asetab imposantse „Rossia” kaju.

Teiste sõnadega: Amandus Adamsoni vajatakse kõikjal, teda ka jätkub kõikjale.

Pariisis võitnud rahvusvahelise tunnustuse ja kuulsuse, olnud imeteldav isegi prantsuse tuntuimate skulptorite poolt, Roomas sõlminud sääsete kuulsustega tutvusi, Vene päälinnas aadli ja keisrikoja, vürstide tellimuste täitja — 1904. aastal ta juubeldab oma 25-aastase kunstitegevuse puhul.

„Kuldne meeleolu, mõtterohkus, mis meile Adamsoni suurepäraest tödest vastu paistavad, liigutavad meie hinges kõige õrnemaid keeli ja panevad säääl helisema niisuguseid viise, mis meelde tuletavad kord merekohinat — vaikset, nagu laste magusat salajuttu, kord võimsat ja ähvardavat, nagu Neptuni häält. Adamson on kunstnik jumala armust, tema nimel on läänes hää kuulsus” — kirjutab sel puhul Blaiberg Peterburi „Heroldis”.

Ka väidetakse ja kinnitatakse, et Adamsonil noil ajal puuvoolimise alal Euroopas polnud võistlejat.

Algava sajandi esimesel kümmendil ta loob ka oma parimad tööd, nagu: „Koidu ootel” (marmor), „Sappho” (marmor), „Veenuse süüd”, „Aleksander II”, mälestussammas Kurski kubermangus pronksis, „Tööstus ja meresõit” — Singeri maja kaunistused Peterburis, „Luulelend ja tööstus”, vahas, „Meremühinat kuulates”, mille nimeks olnud ka „Merehelinate kuulaja”, „Hingepiin” (portselanis), „Röövimine”, „Ootel” ehk „Äreval ootel”

jne. Viimase töö puhul ta tunnistatakse 1907. aastal akadeemikuks.

Selle tunnustusega on antud ka Adamsoni loomingu iseloomustus. Ta on klassik, ta omab akadeemilise, puhtalt väljatöötava stiili, kuigi ta eset, ainet eriti ei stiliseeri, vaid esitab selle looduslähedasena, realistlikunagi tunduvana. Tema ande iseloom ja ka ta looming on aga kaugel realismist. Samuti polenud ka valitsev impressionism talle kunagi vastuvõetav.

Viimaks ta asub suuremate ülesannete, mälestussammaste juurde. Vähemaid, eraisikute haudadele, on ta neid juba püstitanud. 1909. aastal tal valmib „Tuhandaastase Venemaa mälestussamba” mudel, mis leiab hindamist ja mille keiser püstitusajaluseks kinnitab. See mudel asetati vististi Suvorovi aeda Peterburis. Mälestussamba püstitamiskomitees juhtuvad aga korduvad kuritarvitused, mille tagajärjel Adamson peab jääma ilma honorarist.

Järgmise suurema mälestussamba ta püstitab Tamaanis Kubani kasakaile, materjaliks pronks ja graniit. See valmib 1912. aastal. Selle eest tänutäheks kasakad valivad Adamsoni oma auvanemaks. Järgmiseks samal alal tööks on „Venemaa Isamaalise sõja mälestussammas” dragunite polgu tellimusena Peterburis. Ka „Peeter Suure” mälestussammas Poltavas valmib 1912—13. aasta kestel.

Kui Venemaal kuulutatakse välja suurimaid ülesandeid, mis siin kunagi kunstnikele pakutud — Romanovite 300-aastase valitsemise mälestussamba kavandite võistlus, siis on endastmõistetav, et Adamson, silmapilgu Venemaa populaarseim skulptor, võtab sellest osa.

Auhinnakomisjon tunnistab esimese auhinna väärseks Sollogubi kavandi ja teise auhinna sai Adamson. Et viimane oma projektiga teisele kohale jäi, tuleb osalt panna

ajakirjanduse poolt loodud meeleolule, et esimese auhina peaks ilmtingimata saama vene kunstnik. Adamsoni projekt aga leiab eelistamist. Kostroma linnavalitsus, Kostroma kubermangu semstvo ja sama kubermangu mõisnikuseisus, kes selle monumendi püstitamise idee oli üles võtnud, annavad oma pooldava otsuse Adamsoni kavandile.

Tekib terav poleemika. Ühed on Sollogubi, teised Adamsoni projekti poolt. Adamsoni oma vastu agiteerib ägedasti ajakirjandus ja moodsa voolu pooldajad noored kunstnikud oma ajakirjades. Adamson on neile liialt klassik!

Adamson selle sulesõja keerises peab tänamatult vastu võtma igasuguseid etteheiteid ja laimugi. Valiku lõpliku otsuse annab keiser. Viimane kirjutab Adamsoni projektile: „Utverždjon mnoju soznatelno i bezpovorotno” — „Kinnitatud minu poolt teadlikult ja lõplikult.”

Adamsonil algab hiiglatöö. Talle on usaldatud Venemaa suurima kunstitöö valmistamine, mille honorar on suur varandus. Pääle selle talle lubatakse monumendi valmistamise järele eluaegne pension, tasuta kool lastele, teda end tõsta aadliseisusse, kusjuures tal aga tuleks üle minna vene usku. Teda avansseeritakse vürstlikult. Talle antakse otsekohe eriline suur ateljee.

Adamson andub täie innuga tööle. On selge, see aksammas kehastab tema elutöö tipp- ning suursaavutuse.

Viis aastat töötab ta palavikuliselt monumendi kallal. Alati on ta kõikjal peenusteni ise modelleerinud, seda teeb ta ka siin. Kaksikümmend kolm suurkuju, mis monumendi külge kuuluvad, on valmis. Need valatakse pronksi. Ja pronksi on Adamson kohale lasknud vedada vaguneid, oma raha eest, kuna avansisummadest kõigeks ei jätku. Modelleerida on veel vaid kaks suurkuju.

Sääl puhkeb vene märtsirevolutsioon 1917. aastal. Romanovite keisritroon variseb. Romanovid ise samuti; rahvahulgad mäletavad neid vaid türannidena, vihatavatena.

Ühes sellega variseb ka Adamsoni loomingu tippsaavutus, hiigelmonument Romanovitele. Kunstnik on sunnitud töö poolpaljana pooleli jätma. Enamlaste võimule tulles riigipank lõpetab talle krediidiandmise. Vähe sellest, — kujude jaoks kunstniku enda muretsetud pronksigi asutakse laiali vedama. Nüüd Adamson pöördub võimude poole, paludes oma poolikule kunstiteosele kaitset, väites, et vähemalt poolikul kunstitööl pole midagi ühist poliitikaga. Kuna selle algatus on välja läinud rahvast endast, siis on ta kogu rahva omandus ning peaks jääma seniks puutumata, kuni rahvas ta üle langetab otsuse.

Võimud võtavad pooliku mälestussamba oma kaitse alla. Adamsoni valmistatud kujud on päästetud, teda enast aga ähvardab koos perekonnaga nälg.

Häda sunnil Adamson müüb mõned tööd, jätab kõik, mis teinud, maha, lahkub Peterburist ja saabub Paldiskisse, oma sünnilinna. Ka siin leiab ta ees revolutsiooni hävitusjälgi. Vene sõdurid on Paldiskis sõja ajal ta suvila reostanud ja segi paisanud. Kulub palju tööd paljaste kätega, kuni selles jälle võib elada.

Adamson loovandena oli suur ja võimas, kuid leidis veel võimsamaid stüühilisi jõude, mis ta uhkena kätteviidetud kindla jalgealuse kummutasid.

Sellest saatuselöögist Adamson enam ei paranenud, vaatamata sellele, et ta veel kümme aastat avaldab viljakatki tegevust.

Adamson murdub hingeliselt. Ja mis ta ka edaspidi kodumaal ei loo, on päämiselt varemate aegade ideede ja kavandite teostamisi.

Kodumaal.

Tühjade kätega, nagu kunagi aastakümneid tagasi ta asus Peterburi, nüüd ta lõpuks põgeneb siit. Vahepeälne hiilgus ja aupaiste keisrikoja läheduses, suurvürstide ja aadli imetluses on veel vaid muinasjutt.

Paldiskis lõikusekuul 1918 uut elu alustades ta tunneb end lööduna, maaslamajana, puudust ja viletsust jagades, nagu kord siin lapsepõlves.

Elu ringkäik on tehtud.

Kaasavõetud tööriistade seas on ka mõned Peterburis tehtud eskiisid vahas, mõned säääl alustatud nikerdised pirnipuus. Nende seas on töö „Sõjaviletsus”, mida ta Maailmasõja koleduste taustal varem oli alustanud ja kui enamline revolutsioon hävitab ta päätöö, ta jätkab selle voolimist — nüüd on selle lõpetamiseks küllalt meeolelu, tähelepanekuid ja elamusi.

Paldiskis ta võtab „Sõjaviletsused” esimesena käsile — millest muust karjub ta enda saatust ja mille muu üle mõlgutab ta veel kibestatuna mõtteid? Lein ja tumm valu jälgivad maestrot ta töös. Ta käest on võetud ju liialt palju: mitte üksi varandus, vaid ka looming, selle parimad saavutised jäävad purustada ja hävinema Venemaa aadlike kodudesse, pooleli tööd lagedale ajahamba pu-reda...

Esiti „Sõjaviletsused” on kujutanud hauakääbast ehtivat risti, millele toetub leinaja naise väljasirutatud vasem käsi, kuid lõplikus kujus nüüd—risti ja hauakääpa asemel leiame maaslamaja, maha löödud, võidetud mehe, kelle juures leinab naine lastega.

Kes on see maaslamaja oma perega? Kas ei sümboliseeri see valulisena kunstnikku ennast?

Sulgenud „Sõjaviletsusisse” oma eluvalu, selle valmides ta nagu rahuneb ja asub uue töö, „Noorus lahkuub vanadusest”, kallale. Seda tööd on veel nimetatud „Kaduv noorus”, „Noorus kaob”, „Noorus jätab vanaduse maha”.

Adamson tunneb end nüüd ka vanana, ja selle tundega seguneb hingelöövaid valupisteid. Rikkustest ilusaim — ka noorus on jätnud ta maha. Istukil, kokkuvajununa on maas vanake. Selg viimase poole seisab sale noore naise kuju, kevaderõkatus ise, noorus, juuksed lehvimas õhus, pilk tõstetud koidu, tõusva päikese poole — ruttamas kaugusi mõõtma. Ta seljataga on meeskuju, vanadus, paha hema käega haarab naise parema käe järele, võib olla viimseks käepuuteks. Ühist teed neile ei ole. Noorus lahkuub vanadusest.

Samal ajal kodumaa võitles vabadusvõitlust oma iseisvuse eest ja see töö oma allegoorilise tagamõttega kujuneb ka sideme ja kontakti otsimiseks kodumaa publikuga.

Direktor N. Kann algatab korjanduse, et tööd kunstnikult osta. See õnnestub. Töö omandatakse Kunstimuuseumi kogudesse 40.000 marga eest, mis on vististi esimene tasu skulptorile oma vabal kodumaal.

See annab julgust asuda uute ülesannete kallale. Adamson saab tagasi oma endise energia, kuigi — viljakam aeg jääb möödunuks.

Skulptor leiab ja loob kontakti küll publikuga, meie kunstnikkonnaga aga mitte. Ta varema kuulsuse vari on kõikjal ees, ühtlasi ei andestata talle, et ta kunagi on olnud keisrikoja hellitatud kunstnikuks. Väliselt ja näiliselt avaldatakse Adamsonile aeg-ajalt sooja ülistust.

Suvistepühade ajal 1921 Paldiskisse ateljee-visiidile saabub Hanno Kompus, kes sel puhul jutustab avalikkuses: „Ringi seintel, riiulitel, lauakestel, postamentidel, põ-

randal, kus aga lapike ruumi, väänlevad, sööstvad, seisavad, haaravad, põgenevad inimkehad. Siin-sääl nende vahel pääd, käed, jalad. Meister annab seletusi, näitab väikesi modelleeritud eskiise, juhatab kätte seisukohad kujud soodsamaks vaatluseks, süttib, žestikuleerib, vilksatab oma heledas suviriides pea siin, pea sääl oma loominguute vahel, tõstab, keerab, seab, modelleerib, väsimata, värske, purskav ja ei pea end sugugi ülal kui mõni 66-aastane valgepäine professor. Vähe on öelda: kui palju on Adamsonis elavat elu! See elu keeb üle kogu aeg ning voolab vormi igas omas avalduses: Adamsoni miimika, ta kehahoid ja liikumine, ta žestikulatsioon, on plastiline, kujukas ja ilmekas kui näitlejal. Ja nii on ka tema kujud: täis dramaatilist elu, aktiivsust, ilmekat miimikat, ekspressiivset žesti, veetlevat plastikat — otse pantomiimi kool näitlejale..”

Kuid teisal ei vaiki vastupidiseid sõnastusi, need muutuvad seda valjumaks ja arvustavamaks, mida enam Adamsoni võimeid tööle rakendatakse ja mida enam ta teotseb.

Kuid oma isiklikus elus vanade päevade ilus ta leiab lõpuks tasakaalu ja õnnegi.

Kui ta 1907. aasta lõpul saabub Itaaliasse, tutvub ta Lorenzo linnas kirjanduslike kalduvustega ja erksate vaimuomadustega naisega. Tutvus areneb sõpruseks, aja-jooksul kasvab nende kahe vahel sügav vaimne ühendus. Adamson abiellub uuesti, ta perekonnaliikmete arv kasvab, ta on kahe tütre õnnelik isa.

Asutatakse püstitama Vabadussõjas lagenute mälestuseks monumente. Viimaste alal vilunud meistrina — neid ta püstitas rea Venemaale — Adamson haarab pakutavaist, väljakuulutatavaist võimalusist, veel kord osutades uskumatut viljakust. Kuid tal valmib ka väiksemaid

töid armastatud pirnipuus. Rea aastate eest on ta alustanud grupi „Pax” („Rahu”). Esialgu Kronos, Venemaa ja Prantsusmaa käsikäes kannavad maakera, millel Maailmarahu Liidu võrdkuju. Venemaa aga on langenud rahu tagavate võimsate riikide liidust. Skulptor raiub selle töölt maha. Kuid lõplikult valmib see töö alles 1928. aastaks, kuna Adamson kavatseb nimetatud aastal osa võtta Pariisis „Salongi” näitusest ja sääl esinemiseks ta viimistleb oma tööd „Pax” ja „Sõjaviletsused”.

Kuna „Pax’ilt” — maailmarahult oli maha raiutud Venemaad sümboliseeriv kuju, jäi üksi Prantsusmaa oma. See saab nüüd „Maailmarahu” kujuks, mille mantel varjab paremal relvad ja sõjatunnused. Kuju vasemal käel Venemaa asemele on tõusnud maailmarahuga kaasaskäivad, saatvad teaduse ja kunstide geeniused.

Need tööd jällegi toovad skulptorile Pariisis tunnustuse: „Mention honorable.”

Peterburist kaasa toodud pärandusena noil ajal valmib veel väike grupp „Alfa ja Omega” ja grupp „Vaesus”. Viimase idee on skulptor saanud Peterburi tänavailt. Nevski prospektil ta näeb trepiastmele näljast maharõnkenud naist, laps rinnal, kuna suurem poiss külmast ning näljast piinatuna toetub emale. Peterburist kodumaale sõites Adamson joonistab sellest nägemusest viisandi uue töö jaoks oma eskiiside raamatusse.

Viimati mainitud tööd olid väljas ka Eesti Kunstnike Liidu I näitusel 1923. aasta sügisel Tallinnas.

Püstitanud Vabadussõja mälestussambaid, 1921. a. sügisel Adamson saab tellimuse valmistada Tartu Pauluse kirikusse altarigrupp. Adamsoni kavand on: Kristus, selle ühel pool Maarja Magdaleena, teisel pool Pime. Seda ülesannet täitma ta sõidab otsekohe Itaaliasse, Carrarasse. Kuus kuud möödub siin abilistega töös, siis suured kujud

marmoris alustavad teed kodumaale ja detsembris 1922 on need Tartus. Neid tuleb viimistella kirikus. See on külm. Adamson töötab hommikust õhtuni — ja alles märtsis 1923 see omapärane altarikuju õnnistatakse sisse.

Moodsa ehitusena Pauluse kirik saab hinnalise, kauni ja erisuguse altarigrupi. See teos on kaunimaid ja suursugusemaid, mida Adamson kodumaale on pärandanud. Selle altari pühi kujusid valmistades saab ta paavstilt kaasa selle õnnistuse.

Järgmisel aastal ta on jälle Carraras, hinnalise marmori kodukohas. Käsil on Narva-Jõesuhu püstitatava mälestussamba marmorosad. Siin ta raiub marmorisse ka oma varemad tööd „Laine viimne suudlus” ja „Laeva viimne ohe”.

Laine kallistab randa vaid kord. Kaugel ulgumerel see sünnib ja algab teed kalda poole. Ta suudleb kallast — ning puruneb. Ta kannul on juba uus laine, mis samuti sureb oma esimesse ja viimsesse suudlusse — valges lainetevahus sale naisekuju haarab õrnalt kätega nagu kaldarohust, pilk unistuslik, uinuv... Ja laeva viimne ohe — murdunud masti najale väsinuna toetub jällegi võluv naisekuju, ringi lainetevaht. Järgmisel hetkel on nad vette sängitatud...

Võib-olla, elatanud skulptor, kes ühtlasi kannatab hooiti raskete südamenõrgestuste all, tunneb ja küsitseb juba, et kas mitte ka ta enda töid, teotsemisi ja päevi ei märgita viimsetena?

Veel on puudutamata Adamsoni kodumaised monumentid. Enne-kõike tõstetakse üles Vabadussõja mälestussamba püstitamise mõte Tallinnas. Eraviisil pöörduetakse ses asjas Adamsoni poole. Viimane valmistabki kavandi ja voolib selle mudelina isegi vahasse. Selle asukohaks on nähtud ette Vabadusplats. Monument ise on kolmekordne

ja omab kaks päätelge. Esiküljel ülal Kalevipoeg vabaneb põrguväravaist. Kahel pool tiibadel: ühel kujutusi meie ajaloost, teisel Vabadussõjast. Monumendi ühel pool Lembitu ratsu, teisel pool kindral Laidoner ratsa. Pääle nende veel mitmeid gruppe ja kujutusi.

See kavand jääb vaid kavaks. Isegi mudeli materjali skulptor hiljem kasutab teiste tööde jaoks.

Nii jääb teostamata Adamsoni esimene ja kõige suurepärasem monumendikavand kodumaal. Järgmist jällegi laiades mõodetes arvestatud mälestussamba kavandit Vabadussõjast osavõtnuile Pärnus tabab sama saatus. Pärnu tahab esiti püstitada kaht sammast, üht kalmistule, teist linna. Tellimus antakse Adamsonile. Töö algab. Pärast seda, kui monumendi suurkujud on modelleeritud, selgub — Pärnu ei suuda vajatavat summat kokku saada. Tuleb loobuda nii kulukast monumendist. Ja valmistatud kujud — jäävad aja purustada, kuni skulptor nad ise puruks peksab...

Neist äpardusist ta kogeb, et kodumaal tuleb teisiti töid valmistada, et neid vajatakse hoopis tagasihoidlikumais mõodetes. Ja Adamson püstitabki Vabadussõjas langenute mälestussambad: Pärnu 1922., Rakverre ja Valka 1925., Narva-Jõesuhu ja S.-Jaani 1926. ja Viljandi 1927. aastal, lauluisa Fr. Kreutzwaldile Võrru 1928. ja Lydia Koidulale Pärnu 1929. aastal — viimane avatakse nädal enne maestro silmade sulgemist. Tartu mälestussammas, mille jaoks ta valmistab mitu kavandit, mis oli ta viimaseid suurejoonelisemaid ideid, valmis alles aastaid pärast autori surma, kusjuures ta kavandit põhjalikult muudeti.

Nii näeme, et Adamsoni ükski suurejoonelisem kavatsus ei teostunud.

Ta langenud sõdurite monumendid jutustavad palju. N.-Jõesuu omal sõdur kaitseb riigilippu ja riigivappi; Rakvere monumendil surija sõdur hoiab riigilippu, teine sõdur kaitseb esimest, bareljeefel episoode Vabadussõjast. Valga omal sõjakangelane kuulutab võitu; S.-Jaanis samal surija Lembitu prohvetliku pilguga näeb ette Eesti vabadust; Tartu omal — Kalevipoeg on valvel, tuges mõõgale, pilk kiindunud kaugusse.

Adamsoni mälestussambaid on hinnatud vastukäivalt. On leitud, et neist kajastub meile võõrast vaimu, et need pole küllalt arhitektoonilised. Kuid meie Vabadussõjas langenutele monumentide püstitajate seas Adamson omab siiski aulkoha.

Tema tõeline suurus on aga mujal, nagu varem märgitud: pirnipuust väiketööde alal, ta õrnas lüürikas, ta suures armastuses mere vastu, seda tõlgitsedes isikupäraselt ja ainulaadselt.

Adamson liialt mõtestab oma suurmonumendid. Liialt on neisse kuhjatud ideid, pilte, kujutusi, jutustusi, traagilisi romaanegi — vaadeldagu tema bareljeefe. Või võtke lauluisa Fr. Kreutzwaldigi monument Võrus — viimane on kujutatud eesti ema muinasjutte kuulamas; samuti tegevuse hetkelt on nähtud Koidula kujutus selle monumendil Pärnus.

Adamsoni monumentide nõrkus, kus see avaldub, on põhjustatud autori liigsest kõneledatahtest, ta ideede üliküllusest, kusjuures puudub keskendus.

Amandus Adamsoni 70. aasta sünnipäev möödub väliselt suure hiilgusega. „Estonia” kontsertsaalis korraldatakse aktus, millele saabub kutsutud ja kutsumata külalisi.

Kui juubilar abikaasaga, koos Riigivanemaga, ilmub saali, tervitab teda Leinuse lastekoor. Esimesena võtab

tervituseks sõna Riigivanem J. Jaakson, lausudes tunnustussõnu hallpäisele kunstnikule.

Tervitussõnu lausuvad veel haridusminister, kaitseminister, Läti ja Itaalia saadik...

Sihtkapitali valitsuse ja EKKKÜ (Eesti Kujutavate Kunstikkude Kesküingu) nimel kunstnik A. Jansen annab üle täidetud hõbekarika, lausudes: „Ei ole haruldane, et inimene 70-aastaseks saab; et aga kunstnik 70-aastaseks on saanud, see on haruldane!” Ja nüüd juubilar ning karika ulataja joovad kokku rahva juubelduse saatel — et pidutseda kord veel Adamsoni 100-aastast sünnipäeva...

Kuid kõik see on pigem välispidine rõõm ja kaastunne, sugereeritud üldisest pidulikkusest.

Olgugi et tervitustelegramme ühes järgus ei jõuta läbi lugeda, neid on sedavõrd palju saabunud kõikjalt üle maa, tunneb juubilar end üksikuna.

Kunstnikkond kogu aja suhtus talle jahedalt, kui mitte külmalt. Tööd, mida ta monumentidena püstitas, leidsid nii ja teisiti arvustajaid. Avalikkus ei tervitanud tema esinemisi kunstinäitustel.

Ühel õhtul Adamson saabub kunstnik P. Sepa koju Lembitu tänavale ja murtuna lausub:

„Kõrgemal me oleme sellest, aga külge ta hakkab, aga külge ta hakkab...” ja langeb nuttes endast noorema kaasvõitleja kaela.

Halvustav märkus siin, teine sääl — külge nad hakkasid!

Hallpäist Adamsoni, kui põhimõttelist klassikalise voolu ja selge, kindla väljatöötuse pooldajat — peeti ka kodumaal vananenuks!

Kui jaanipäeval, umbes nädal enne skulptori kokkavarisemist, avatakse Pärnus ta valmistatud ausammas

Koidulale, ei pööra keegi tähelepanu monumendi auväärsele autorile, ja see tuletab sel puhul meelde:

„Kui Tallinnas „Russalka” avati, jäin Paldiskis rongilt maha. Asusin siis suure kiirusega teele posthobustel. Kuid avamiseks määratud aeg jõudis kätte, enne kui kohale jõudsin.

Peterburist oli ausammast avama sõitnud üks suurvürste. See ei lase ausammast avada: autor pole kohal...

Niipea kui hobustel Kadriorgu jõudsin, tervitati mind kahuripaukudega. Ja alles siis tõusis monumendilt eesriie”.

Hiljem kunagi istutakse Viljandis banketilaua taha. Skulptor irooniliselt vaid imestab, et miks temalt banketiraha ei nõuta?!

Oma viimselt Itaalia reisult tagasi tulles on tal kaasas marmoritükke. Neist ühest koorub välja „Supleja”, teisest „Sihil”, kolmandast „Palvetaja”, neljandast „Märtari pää”, viiendast „Kristus Ketsemani aias”. Siis ta tahab kujutada Kristuse kannatuslugusid. Savist valmibki „Surija Kristus”. Nüüd ta tahab kujutada Kristuse seitset sõna ristipuul... See kavatsus aga enam ei täitu.

Jaanipäeva hommikul, kaks päeva enne oma surma, on ta, nagu ikka, ateljees, modelleerib uut tööd „Lainete ohver”. See jääbki ta viimseks tööks, sümboolsena elulainete ohvrile, autorile.

Jaanipäeva eel on ta Tallinnas ja kohtab „Päevalehe” kaastöölisega, kellele kaebab, et tegevust on, kuid ta sooviks tegutseda suurejoonelisemalt. Ja siis kangastub veel kord mälestuspilte ta silme ees, milledest jutustab: Romanovite juubeli mälestussammas..., suurejooneline ülesanne, millist suurel Venemaal polnud ühelegi kunstnikule varem usaldatud... Töö oli juba valmis. Aga siis paisati kõik segi. Sinna jäi varandus, suur honorar,

mõis Kaukasuses, eluaegne pension, tasuta kool lastele... Peale selle rööviti 3000 puuda tema oma kulul toodud kuldpronksi...

„Selle töö katkemine näitab, et tahtsite laulda oma lüügelaulu, kuid helid hääbusid kurgus?...”

„Teil on õigus ja teie võrdlus on pihtalööv,” naeratab Adamson kibedalt.

„Säärast lõppu ma ei oodanud ja see tuli otse sel silmapilgul, kui lõplik leping oli alla kirjutatud...”

Skulptor lööb äkki käe rinnale ja kaebab valude üle. Südame kramp tabab teda jälle. Seekord ta siiski toibus sellest.

Adamson eraldab ise oma käega Paldiskis oma ateljee ette väikese eesruumi. Selle seinal ripub puust nikerdatud Kristus ristil. Siia, Kristuse kuju alla langeb ta hommikul pärast jaanipäeva, 26. juunil maha, tabatuna südamekrambist, ning suleb silmad igaveseks.

Suur, väsimatu töömees on surnud.

Lahkunu viimne soov oli, et ta sängitataks Pärnu tema valmistatud Vabadussõjas langenute mälestussamba kõrvale.

Neli päeva hiljem, pühapäeval, 30. juunil, Amandus Adamson sängitataksegi tema soovi kohaselt Pärnu.

Kadunu põrmu oli jaamas vastu võtmas määratu rahvahulk. Siit algab kurbade muusikahelide saatel valge kirst teed kalmule, mille ääres paljude seltside esindajad võimaluse leiavad lausuda kumisevaid ülistussõnu viimse jumalagajätuna, kuni meie suure kunstniku kalmuküngas on uppunud lilledesse ja pärgadesse.

Amandus Adamsoni elu oli kui merelaine. Alt, madalalt see algas, kuid siis löi uhkena ja võimsana kõrgustesse. Samal hetkel aga varises. Ja jälle uue jõuga ta tõusis, sööstis üles päikese, ilu, jumaluse poole. Ja jälle langes.

Ta kehastas ürgset jõudu, eluenergiat. Ei ükski madalus olnud temale küllalt madal, et sellelt mitte mäetippu jõuda. Ei ükski saatuselöök olnud küllalt valus, et teda põrmuks tallata. Teda kandis eluline, tulvil valu ja võidurõõmu, kõrge vanaduseni.

J Ä R E L M Ä R K U S.

Pöimides kokku akadeemik Amandus Adamsoni üle laialipillatud rikkalikke märkmeid ja sõnavõtte, jäid mulle ometi kättesaamatuks kontrollivad andmed, mida omab skulptori lesk, nende seas ka kadunu autobiograafia, põhjusel, et viimane ise neist tahab kunagi edaspidi koostada oma mehe üle monograafia. Jäeb soovida, et lubatud suurmonograafia meie suurima skulptori üle võimalikult pea ilmuks.

.....

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjastik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu-vihikut à 48–64 lk. Sarja hind broš. kr. 2.50, pappköites kr. 2.70, linaes köites kr. 2.85. Üksikvihik 50 senti.

II sari.

Nr. 7. Aug. Hanko: **LEITN. JULIUS KUPERJANOV.**

Partisaanide löögivaimu kehastaja.

J. Kuperjanov oma otse hulljulgete vägitegudega ja suure organiseerimisvõimega on oma nime vist küll kõige hiilgavamate tähtedega kirjutanud meie Vabadussõja ajalukku. Aug. Hanko, omaaegse kaitseministri esituses muutub ta meile taas elavaks ja vaimustavaks eeskujuks sangarlikkusest ja eneseohverdamisest.

Nr. 8. Joh. Kaup: **KAPTEN ANTON IRV.**

Soomusrongide löögivaimu kehastaja.

A. Irve otse legendaarne tõus allohvitserist divisjoniülema kohustetäitjaks, tema vaprad vägiteod Maailma- ja Vabadussõjas tõusevad selles vilunud ajakirjaniku noorsookohases esituses elavalt silmade ette. Koos eelmisega nad moodustavad põneva ülevaate meie ajaloo saatuslikumast ajastust — vaenlase sissetungimisest kuni Tartu ja Lõuna-Eesti vabastamiseni Eesti vägede poolt.

Nr. 9. Fr. Toomus: **AUGUST KITZBERG.**

Eesti algupärase draama looja.

Mida eesti kirjandusele E. Vilde oli romaani alal, seda oli A. Kitzberg näitekirjanduses. Tema elulugu on idülliline pilt väsimatust töömehest ja lahkest inimsõbrast, kes oma teoste ja oma isikuga on leidnud tee paljude südamesse.

Nr. 10. A. Looring: **MATTIAS JOHANN EISEN.**

Kirjamees ja rahvaluulekoguja.

Eesti produktiivsemaid kirjamehi, maailma suurimaid rahvaluulekogujaid, uueaegse karskusliikumise rajajaid Eestis, populaarseid seltskonnategelasi — nii mäletavad M. J. Eiseni patriarkaalset kuju veel paljud ja niisugusena annab ka tema elukäigu innukas uurija A. Looring meile temast huvitava pildi.

Nr. 11. Nigol Andresen: **MIHKEL MARTNA.**

Eesti sotsialistliku liikumise isa.

M. Martna polnud mitte ainult Eesti sotsialistliku liikumise vanemaid ja populaarsemaid juhte, vaid ka teeneterikas riigimees meie iseseisvusvõitluse algpäevilt. Tema aus ja sirgejooneline isik on leidnud hindamist niihästi maailmavaatelistel sõprade kui ka vastaste poolt. Pilt, mille maalib temast üks tema parimaid tundjaid ja võitluskaaslasi, N. Andresen, on inimlikult lähedane ja tõetruu.

Nr. 12. M. Pukits: **JOHANN KÖLER.**

Eestluse eelpost Peterburis.

J. Köler oli neid väheseid eestlasi, kes võrsudes kehvast talutarest tõusis omal jõul tunnustatud kunstnikuks ja raius enesele tee keisrikotta ning Venemaa päalinna kõrgemasse seltskonda, jäädes seejuures alati ustavaks eesti rahvuslaseks. Tema elulooga kerkib meie silmade ette rida pilte ärkamisaja rahvuslikest võitlustest.

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjastik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu - vihikut à 48—64 lk. Sarja hind broš. 2.50 linases köites 2.85. Üksikvihik 50 snt.

III sari.

Nr. 13. Karl Mihkla: **LYDIA KOIDULA.**

Rahvusliku ärkamisaja suurlüürik.

L. Koidula dramaatiline, tähelennuline elukäik on annud tänuväärt materjali paljudele elulookirjutajatele. Tuntud kirjandusloolase K. Mihkla teos väärib tähelepanu eriti just nüüd, kus L. Koidula 50-a. sünnipäeva puhul üle maa korraldatakse L. Koidula õhtuid.

Nr. 14. J. Pert: **AMANDUS ADAMSON.**

Eesti mineviku suurkujur.

A. Adamson oli üks neid, kes juba aastakümnete eest eesti kunsti viis euroopalisele tasemele ja kellele Venemaal usaldati kõige suuremaid riiklikke tellimusi. Tema tõus oribunud meremehepojast kunsti tippudele möödub me silmade eest kui põnev film.

Nr. 15. Kusta Raud: **JUHAN LIIV.**

Eesti traagilisim kirjanik.

J. Liiva traagiline saatus on juba ammu köitnud noorte tähelepanu, tema õrnpene luule aga kuulub meie lüürika parimate saavutiste hulka. Tuntud koolikirjanik annab selles vihus põgusa, noortele jõukohase ülevaate selle erakordse isiksuse kujunemisest.

Nr. 16. Joh. Kaup: **MIHKEL VESKE.**

Keeleteaduse pioneer ja isamaalsuse raudne tulehoidja.

Dr. M. Veske oli väheseid eestlasi, kes juba möödunud sajandi teisel poolel äärmiselt suurte raskustega võideldes tõusis ülikooliprofessori kõrgele ametikohale. Ta julge, mehine esinemisviis on selles vihus kaasakiskuva värskusega edasi antud.

Nr. 17. Jaan Roos: **JAKOB HURT.**

Eesti vanavara kuningas.

J. Hurta on vaadeldud mitmelt seisukohalt ja selle järele ka mitmeti hinnatud. J. Roos püüab teda näidata ta elutöö väärtuslikumast küljest — maailma suurima rahvaluule kogujana, laskumata liigsesse idealiseerimisse. Meie ärkamisaja mõistmisele aitab see teos palju kaasa.

Nr. 18. A. Aret (Kallits): **PEETER PÕLD.**

Eesti hariduse teenäitaja.

P. Põllu, meie esimese haridusministri, Tartu ülikooli pedagoogika professori õilis kuju on tõesti väärt, et seda ikka uuesti pealekasvava noorsoo silmade ette manada.

P. Põldu pole vaja kunstlikult idealiseerida — kogu tema elu oli paleuslik tervik.

IV sari ettevalmistusel.